

Tabis, J. 1863. Polacy na Uniwersytecie Kijowskim 1834–1863. [Poles at Kyiv University 1834–1863]. Kraków. [In Polish].

Wierzejski, W. 1939. Fragmenty z dziejów Polskiej Młodzieży Akademickiej w Kijowie 1834–1920. [Fragments from the History of the Polish Academic Youth in Kyiv 1834–1920]. Warszawa. [In Polish].

Zasztowt, L. 1990. Polskie szkoły ludowe na Ukrainie w latach 1905–1914. [Polish People's Schools in Ukraine in 1905–1914]. *Rozprawy z Dziejów Oświaty*. T. XXXIII. S. 87–105. [In Polish].

УДК 638.1(438+477.8)(091)

DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.61.2025.347306>

У. В. Мовна

ORCID: 0000-0002-9763-2455

*Інститут народознавства
Національної академії наук України*

U. Movna

Institute of Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine

**ПАСІЧНИЦЬКИЙ ВАДЕМЕСУМ О. МИРОНА
ЛІТИНСЬКОГО 1912 р. ТА ЙОГО ПРОЄКЦІЯ
В ЕКСПЕДИЦІЙНИХ ЕТНОГРАФІЧНИХ
МАТЕРІАЛАХ ІЗ ЯВОРІВСЬКОГО НАДСЯННЯ
ПОЧАТКУ ХХІ ст.**

*Beekeeper Vademecum of Father Myron Litynsky 1912
and Its Projection in Expeditionary Ethnographic Materials
from the Yavoriv Nadsyannya of the Beginning of the 21st Century*

У статті на підставі методологічних підходів етнології, мікроісторії та історії бджільництва розглянуто пасічницькі реалії початку ХХ ст., які зафіксував о. Мирон Літинський (1859–1912) у циклі публікацій на сторінках часопису «Яворівський голос», та зроблено їх проєкцію в сьогодення, виявлену шляхом авторських польових етнографічних спостережень 2007 р. на теренах Яворівського Надсяння. Вперше введено до наукового обігу непересічну постать М. Літинського — священника, публіциста, громадського діяча на полі пасічництва та просвітництва, висвітлено найважливіші грані його життєпису, професійної діяльності й громадських ініціатив, скерованих на впровадження найновіших здобутків пасічницької думки початку ХХ ст. у життєве та господарське повсякдення українського селянина, збереження і примноження його національної культурної ідентичності.

Ключові слова: о. Мирон Літинський, пасічництво, «Просвіта», Яворівське Надсяння, експедиційні матеріали, господарський та культурний поступ, селянство.

The article, based on the methodological approaches of ethnology, microhistory and beekeeping history, examines the beekeeping realities of the early 20th century, recorded by Father Myron Litynsky (1859–1912) in a series of publications on the pages of the journal «Yavorivskyi golos» and projects them into the present, revealed by the author's field ethnographic observations in 2007 in the territory of Yavoriv Nadsyannya. For the first time, the extraordinary figure of M. Litynskyi — a priest, publicist, public figure in the field of beekeeping and education — is introduced into scientific circulation, shedding light on the most important aspects of his biography, professional activities and public initiatives aimed at introducing the latest achievements of beekeeping thought of the early 20th century into the daily life and economic life of the Ukrainian peasant, preserving and increasing his national cultural identity. M. Litynsky's series of publications in the journal «Yavorivsky Holos» was aimed at introducing the latest achievements of beekeeping thought of the early 20th century, which he himself possessed, into the everyday life and household practices of Ukrainian peasants through popularising rational methods of beekeeping, organising beekeepers into the «Silsky Hospodar» society (within a specialised section), increasing the profitability and competitiveness of average peasant farms in the agricultural products market, and raising the educational and professional level of the beekeeping community. In his advice, the author drew upon the theoretical and practical experience of leading beekeeping figures and authors of popular specialised works — Professor T. Cieselski of Lviv University and editor of the journal «Bartnik Postępowy», and his long-time collaborator, practising beekeeper I. Martsinkiv, as well as renowned representatives of the field from European countries. The author's field observations conducted in 2007 in the Yavoriv region of Syannia revealed that the ethnological dimension of M. Litynsky's vademecum as a collection of beekeeping realities of the early 20th century projects into the present, remaining largely resonant with our time. The temporal framework of Father M. Litynsky's life, sketched out (to the extent that relevant sources permit) as an example of anthropologically oriented, interpretive microhistorical practice, is exceptionally axiological and relevant, as it sheds light on the most important facets of this figure's biography, professional activity, and civic initiatives: his family prehistory, childhood years, choice of spiritual career and ordination as a priest, pastoral work in various localities of the Przemyśl Eparchy, long-term residence as a parish priest in Muzhylovychi, and journalistic and civic work in the fields of beekeeping and enlightenment. His professional and civic engagement as an exceptional personality, priest, and public figure in the field of beekeeping,

and his activity in the «Silsky Hospodar» society (within the Main Beekeeping Section) during the period of statelessness were directed not only toward developing the economic culture of Ukrainian society but also toward consolidating Ukrainians as an ethnic community and their economic and cultural independence under the conditions of the Austro-Hungarian Empire. Such construction of historical reality is important both from the perspective of a retrospective vision of the subject and contemporary developments, comparison, and the living unfolding of the historical process here and now.

Keywords: Father Myron Litynsky, beekeeping, «Pros Вита» Yavoriv Nadsyan-nya, expedition materials, economic and cultural progress, peasantry.

У сучасній соціогуманітаристиці набувають актуального звучання нові дослідницькі підходи до вирішення класичних наукових проблем. Нині в етнологічній науці пріоритетними є регіональні аспекти вивчення кореневих явищ народної побутової культури, оскільки новітні дослідження небезпідставно виявляють пошук інтересу до проблем регіональної специфіки функціонування традиційного селянського культурного простору, пізнання реліквів давньої культури українців. Постає М. Літинського як непересічної особистості, священника та громадського діяча в пасічництві, який суттєво активізував громадське життя Яворівщини початку ХХ ст. Його національний вектор діяльності якого незаслужено залишився поза увагою широкого загалу, є практично невідомою в сучасному науковому дискурсі. Дослідження особистості та внеску цього діяча є одним із ключових кроків для глибшого усвідомлення закономірностей локальної історії, перебігу історичних процесів у господарському та культурному житті; воно веде від історії до сучасності задля формування суспільної необхідності сприяти самоусвідомленню й утвердженню суб'єктності українців як етнічної спільноти, їхньої інтелектуальної та культурної самостійності в умовах нинішніх політичних, соціокультурних і глобалістичних цивілізаційних викликів.

Наукова новизна статті полягає в тому, що вперше до наукового обігу введено як саму постать отця М. Літинського — священника й активного громадського діяча, так і нові джерельні матеріали, що стосуються його праці в пасічництві, а також польові записи автора, що фіксують проєкцію його вадемекуму 1912 р. у сьогодення. Осмислено роль публіцистичної спадщини та громадської роботи М. Літинського з бджільництва щодо впровадження здобутків пасічницької думки початку ХХ ст. у життєве й господарське повсякдення тогочасного українського селянина та її вплив на пасічницьку практику набагато пізнішого періоду — практично нашого часу.

Постає Мирона Літинського як непересічної особистості, священника та громадського діяча на полі пасічництва ще не була об'єктом студіювання української локальної історії та етнології, як і його публікація у газе-

ті «Яворівський голос» й активність у товаристві «Сільський Господар» (у рамках Головної Пасічницької секції), тому ці матеріали вперше вводяться до наукового обігу. Побіжно одна з розвідок циклу М. Літинського в місцевому повітовому часописі згадується в статті А. Данилюка «Пасічництво на Яворівщині» (Данилюк, А. 1992, с. 26), а сам священник — в історико-краєзнавчих дослідженнях сіл Літиня (Галів, М. 2023, с. 78) та Мужиловичі (Цебенко, А. & Цебенко, М. 2015, с. 94), де він душпастирював.

Метою цієї статті є дослідження пасічницьких реалій початку ХХ ст., які зафіксував о. Мирон Літинський у циклі публікацій на сторінках часопису «Яворівський голос» та їх проєкція в сьогодення, виявлена авторськими польовими етнографічними спостереженнями 2007 р. на теренах Яворівського Надсяння як етнографічного району з власною регіональною ідентичністю, яку творять локальні культурні традиції, менталітет і моделі поведінки мешканців, їхні способи культурної взаємодії. Для досягнення мети формулюються такі *завдання*:

- 1) з позиції мікроісторії дослідити найважливіші грані життєпису, професійної діяльності та громадських ініціатив отця Літинського;
- 2) провести науковий аналіз пасічницьких реалій українців Яворівського Надсяння, які М. Літинський зафіксував 1912 р. у публікаціях газети «Яворівський голос»;
- 3) виявити проєкцію етнологічного виміру вадемекуму в сучасність і міру його суголосності пізнішій пасічницькій практиці на підставі експедиційних досліджень авторки на цій території 2007 р.;
- 4) осмислити роль публіцистичної та громадської роботи М. Літинського з пасічництва щодо впровадження найновіших здобутків пасічницької думки початку ХХ ст. у життєве й господарське повсякдення українського селянина.

Базовим джерелом дослідження, необхідним для реалізації поставлених завдань, є насамперед публікація о. М. Літинського у часописі «Яворівський голос» із характеристикою історії та поточного стану селянського бджільництва на Яворівщині, а також рекомендаціями для його вдосконалення. Як джерела використовувались також історичний шематизм Перемиської єпархії відповідного хронологічного відтинку, архівні матеріали греко-католицької митрополічної консисторії і товариства «Просвіта», що характеризують його професійну та громадську діяльність, авторські польові матеріали з царини бджільництва початку ХХІ ст., зібрані на Яворівському Надсянні, літературні джерела — краєзнавчі розвідки сіл, дотичних до душпастирської діяльності священника, етнологічна література, хронікальні матеріали періодики, зокрема, найстаршого українського щоденника — часопису «Діло».

Методологічною основою дослідження стали принципи історизму, об'єктивності та системного підходу. Під час студіювання предмету застосовува-

лися загальнонаукові й спеціальні методи дослідження, поєднання методологічних підходів етнології, антропологічно орієнтованої мікроісторії та історії бджільництва, метод історичної реконструкції, проблемно-хронологічний, історико-компаративний, методика біографічних студій і персоналістики. В основі дослідження лежить мікроісторичний підхід, антропологічно орієнтована, інтерпретативна практика мікроісторії, що дає змогу через зменшення масштабу аналізу детальніше реконструювати темпоральну канву життя отця Мирона Літинського, дослідити найважливіші грані його життєпису, професійної діяльності та громадських ініціатив (родинну передісторію, дитячі роки, обрання духовної кар'єри й сану священника, тривалу душпастирську працю як парафіяльного священника, публіцистичну та громадську роботу з пасічництва й просвітництва). Також було використано методику біографічних студій та персоналістики, метод історичної реконструкції та проблемно-хронологічний щодо відтворення невідомих до того фактів життя та діяльності персоналії о. М. Літинського та його найближчого родинного оточення. Застосування етнологічного та історико-компаративних методів дослідження дало змогу спроектувати рекомендації з вадемекума М. Літинського 1912 р. на значно пізніші пасічницькі етнографічні реалії, зафіксовані в наших експедиційних матеріалах із Яворівського Надсяння початку ХХІ ст.¹ Комплексне застосування наукового підходу та засобів до аналізу набутої інформації про предмет дослідження дало змогу охопити його в усій можливій повноті із використанням усієї сукупності наявних джерел.

Мирон Літинський народився 1859 р. у надсянському селі Кобильниця Волоська Яворівського повіту (нині Любачівського повіту Підкарпатського воєводства, Республіка Польща) у родині о. Йосифа та Юлії Літинських. Йосиф Літинський (1820–1869), висвячений у сан священника 1854 р., був представником окремої родинної гілки великого роду духовенства, традиційний осілок якої — Яворівщина. Мирон на початку життєвого шляху за прикладом батька обрав кар'єру духовної особи. Збереглося відносно небагато відомостей про його життя та діяльність. Дитячі роки провів у селах Кобильниця Волоській (1859–1867) та Боб'ятині на Сокальщині (1867–1869), де батько душпастирював і надто рано помер (3 листопада 1869 р.) (Блажейовський, Д. 1995, с. 747). Окрім Мирона, в родині виховувалося ще шестеро дітей — Леонтія, Володимира, Марія, Ольга, Іван та Еміль.

З історичного шематизму греко-католицької Перемиської єпархії відомо, що 1883 р., уже одруженим, Мирон отримав висвячення в духовний сан («рукоположення»), у 1883–1884 рр. виконував обов'язки помічника священника (сотрудника) у с. Літиня Дрогобицького повіту, де протягом каден-

¹ Архів Інституту народознавства Національної академії наук України (Далі — Архів ІН НАНУ). Ф. 1. Оп. 2. Спр. 559; Мовна У. Польові матеріали з традиційного бджільництва, записані у Яворівському районі Львівської області (30 травня — 9 червня 2007 р.). 67 арк.

ції охрестив чотирьох новонароджених у церкві св. Параскеви¹, у 1884–1885 рр. — адміністратора парафії с. Губичі Дрогобицького повіту, а в 1885–1887 рр. займав аналогічну посаду на парафії с. Скопів Перемиського повіту. Згодом отримав призначення в с. Мужилівчів Яворівського повіту, де у 1887–1888 рр. був адміністратором, а в 1888–1912 рр. служив парафіяльним священником церкви св. Михайла. 1899 р. овдовів. Помер 3 грудня 1912 р. (Блажейовський, Д. 1995, с. 748), залишивши матір Юлію, сина Євгена, братів Івана і Еміля, сестер Леонтію, Володимиру та Марію.

Вдалося розшукати доволі скупу джерельну інформацію про деяких членів родини отця Мирона. Його сестри: старша Леонтія (Леонтина), яка народилася 3 травня 1857 р. та молодша Ольга, яка народилася 1 лютого 1861 р. (обидві в Кобильниці Волоській), відповідно 1878 і 1881 рр. закінчили Другу Державну жіночу вчительську семінарію в Перемишлі й отримали педагогічний фах (Заброварний, С. 2018, с. 174). Брат Іван, теж професійний учитель, 1924 р. виконував обов'язки управителя двокласної української школи в Мужилівчів і секретарював у місцевій читальні «Просвіти»². У цій школі 40 років учительвала його дружина Марія Літинська (з Грембовських) (?–1932), яка померла від важкої недуги 11 вересня у Львові³. Син Євген, який народився вже під час осідку батька у Мужилівчів (у проміжку між 1887 і 1899 рр.), у час воєнних дій Першої світової війни був старшиною УГА, чотарем, а згодом полоненим у польському військовому таборі для інтернованих у Тухолі (звільнений 22 лютого 1920 р.) (Вішка, О. & Срібняк, І. 2016, с. 66).

Щоденна газета «Діло» відгукнулася на смерть М. Літинського на 54-му році життя і 30-му році священства, помістивши жалобне повідомлення й відзначивши його як довголітнього члена українських товариств і фахового пасічника, який плідно працював у царині пасічницької літератури⁴. Похорон, що відбувся 5 грудня, відслужили отець-декан Йосиф Круліковський і 19 греко-католицьких священників. Присутніми на церемонії прощання були також римо-католицький парох села Мужилівчів о. Ясеневич, управитель місцевої німецької школи Рудольф Байгерт, представники крайової та місцевої шкільної ради, численні знайомі зі Львова й околиць, парафіяни, члени церковного братства, німецькі колоністи⁵.

У Мужилівчів у сані священника отець М. Літинський прослужив 24 роки й одразу ж активно долучився до повсякденного життя села. Був помітним місцевим громадським діячем — засновником і головою сільської читальні товариства «Просвіта», утвореного 1868 р. у Львові для культурного розвитку,

¹ Центральний державний історичний архів України у Львові (Далі — ЦДАІЛ України). Ф. 201 (Греко-католицька митрополича консисторія, м. Львів). Оп. 4а. Спр. 7857. Арк. 76, 78 зв., 79 зв.

² ЦДАІЛ України. Ф. 348 (Товариство «Просвіта»). Оп. 1. Спр. 3917. Арк. 25.

³ [Оголошення] // Діло. 1932. 13 вересня. Чис. 203. С. 4.

⁴ Померли. о. МIRON Літинський // Діло. 1912. 3 грудня. Чис. 272. С. 5.

⁵ Подяка // Діло (Львів). 1912. 10 грудня. Чис. 277. С. 8.

консолідації народної спільноти та піднесення національної свідомості українців краю. Як національно-культурна організація товариство від часу створення важливою метою діяльності визнало організацію читальень і бібліотек. На момент заснування 1892 р. читальня в Мужилівичах, що, як і всі осередки, мала завданням «ширити просвіту між українським народом», об'єднавала 23 мешканців села¹ (Цебенко, А. & Цебенко, М. 2015, с. 94). Внаслідок активних зусиль пароха, на 1912 р. читальня «Просвіти», бібліотечний фонд якої респондував 265 книгами художнього й господарського змісту й часописами «Свобода», «Письмо з Просвіти», «Промисловець і Господар», «Діло», була однією з найчисленніших й налічувала 86 членів (поряд з читальнею в Яворові, створеною 16 жовтня 1881 р., до виділу якої належав брат Мирона Літинського Іван, на той час місцевий учитель)² (Яворовський, Е. 1931, с. 16). Вона гуртувала селян і молодь після недільних та святкових Богослужінь задля підняття освітнього й культурного рівня шляхом читання преси, обговорення господарських, політичних і громадських питань. У просвітнянських справах отець Літинський листовно кореспондував з чільними діячами товариства, зокрема заступником провідника господарсько-промислової комісії, директором Крайового Кредитового союзу Костем Паньківським³.

Відчуваючи замилювання до бджіл, о. Мирон заклав власну пасіку і з часом став прихильником раціонального бджолярства. Пасіка священника, саме прізвище якого нині не згадується у свідченнях односельців, що дійшли до нашого часу як елемент народної колективної пам'яті, налічувала 100 вуликів⁴. а сторінках новоствореного (від 1 жовтня 1911 р.) органу повітової організації, двотижневика «Яворівський голос», що систематично публікував важливу інформацію про громадське життя повіту (Гронський, Й. 2008, с. 120), 1912 р. він вмістив добірку пасічницьких порад (13 дописів/подач) для селян-пасічників, своєрідний пасічницький *vademecum*⁵ (від лат. «йди зі мною»). Грунтуючись на власному багаторічному досвіді пасічникування, що включав як традицій-

¹ ЦДІАЛ України. Ф. 348 (Товариство «Просвіта»). Оп. 1. Спр. 3917. Арк. 1, 3.

² ЦДІАЛ України. Ф. 348 (Товариство «Просвіта»). Оп. 1. Спр. 3917. Арк. 20.

³ ЦДІАЛ України. Ф. 348 (Товариство «Просвіта»). Оп. 1. Спр. 3917. Арк. 8.

⁴ Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 559. Арк. 34.

⁵ Літинський М. З пасічництва // Яворівський голос. 15 марта 1912. Чис. 5. С. 1–2; Літинський М. Робота коло пчіл на весні // Яворівський голос. 1 цвітня 1912. Чис. 6/7. С. 1–2; Літинський М. Робота в пасіці через цілий рік // Яворівський голос. 15 цвітня 1912. Чис. 8. С. 1; Літинський М. Робота в пасіці через цілий рік // Яворівський голос. 1 мая 1912. Чис. 9. С. 1–2; Літинський М. Робота в пасіці через цілий рік // Яворівський голос. 1 червня 1912. Чис. 10/11. С. 1–2; Літинський М. Робота в пасіці через цілий рік // Яворівський голос. 15 червня 1912. Чис. 12. С. 1–3; Літинський М. Робота в пасіці через цілий рік // Яворівський голос. 1 липня 1912. Чис. 13. С. 1–3; Літинський М. Робота в пасіці через цілий рік // Яворівський голос. 1 серп. Чис. 14/15. С. 1–2; Літинський М. Робота в пасіці через цілий рік // Яворівський голос. 15 серп. Чис. 16. С. 1–2; Літинський М. Робота в пасіці через цілий рік // Яворівський голос. 15 вересня Чис. 17/18. С. 1–2; Літинський М. Робота в пасіці через цілий рік // Яворівський голос. 1 жовтня. Чис. 19. С. 1–2; Літинський М. Робота в пасіці через цілий рік // Яворівський голос. 1 листопада. Чис. 21. С. 1–2; Літинський М. Пасіка в зимі // Яворівський голос. 15 листопада 1912. Чис. 22. С. 1–3.

ні способи ведення пасічницького господарства, так і сучасні вимоги прогресивного бджолярства, отець-парох Мужилевич вирішив поділитися з селянським загалом повіту накопиченими професійними знаннями й уміннями.

В хронологічно першій, вступній публікації «З пасічництва» він окреслив провідну, наскрізну тему всього циклу — тему корисності пасічництва для селяна, популяризуючи бджільництво як надзвичайно корисну та потрібну галузь господарства, наводячи приклади з практики, а саме — цифри чистого прибутку від отриманого меду з власної пасіки, а також наголосив на необхідності раціонально плекати бджіл у селянських обійстях. Головним чинником належної прибутковості бджолярства публіцист вважав добре знання пасічницької справи, якого можна набути, зокрема, читаючи його дописи. Автор зробив короткий екскурс в історію пасічництва Яворівщини, зауважуючи залишки колодних пасік у багатьох селах повіту, що свідчить про давні традиції пасічникування й замилювання селян бджолами. Він навів приклади утримання великих місцевих пасік, як от у селянина Онуфрія Бавтра з Мужилевичів (100–200 пнів) чи землевласника, громадсько-політичного діяча, графа Яна (Івана) Шептицького з с. Прилбич, який розмістив в урочищі Вибадівка в околицях Яворова значну кількість вуликів. Отець М. Літинський простежив тенденцію й доконечну потребу щодо поступового переходу до раціональної пасічницької господарки в рамкових вуликах, а також заохочував селян-пасічників гуртуватись у пасічницькій секції товариства «Сільський Господар» (Детальніше про історію Головної Пасічницької секції товариства «Сільський Господар»: Мовна, У. 2008, с. 293–300) у Яворові¹ як важливому організаційному осередку, головою якого його обрано нещодавно. І вже як потенційний організатор громадського / пасічницького життя на Яворівщині окреслив основні засади розвитку прибуткового селянського бджолярства.

В подальших публікаціях фактологічного матеріалу автор зосередив увагу на загальних настановах і корисній практичній інформації щодо всього річного циклу догляду за кошами («Робота в пасіці через цілий рік»), починаючи від праці біля бджіл навесні («Робота коло пчіл на весні»): перший обліт у березні, поява раннього пожитку, весняний огляд вуликів, витоплювання воску, заходи проти грабунку слабих бджолосімей з боку сильних, забезпечення комах достатньою для зимівлі кількістю меду, технологія кон'юнктурної підгодівлі сиропом, традиційні способи підкурювання димом за допомогою «куру» — порохна з бука чи верби у димарях («курусках») або глиняних «горнів».

Літні роботи в пасіці, яким присвячено чимало місця у циклі дописів М. Літинського, потребували неабиякої уваги бджоляра. Вони концентрувалися здебільшого навколо розмноження й росту комах, роїння, базових правил догляду, переліку необхідного пасічницького реманенту.

¹ Філію товариства «Сільський Господар» у Яворові було засновано 1907 р.

Основним літнім викликом для пасічника було природне роїння, тобто поділ бджолосім'ї на дві частини, при якому частина бджіл зі старою маткою назавжди залишала вулик і створювала найсильніший рій — «первак». Частина бджіл, що залишалася з молодою маткою, творила слабший рій — «другак». Автор описав поведінку комах напередодні роїння зіставно зі складом бджолосім'ї та функцій матки, робочих бджіл і трутнів, а також дії пасічника під час роїння бджіл, спрямовані на запобігання їхній утечі — кроплення за сикавкою, застосування люстерка для посадки рою. Виросні бджоли осідали на пасіці на деревах або кущах, звідки їх знімали в кошик, рійницю чи балію. Досвідчений пасічник навів поради щодо повернення комах, які осіли під час роїння на території сусідів, засновані на народно-юридичних нормах і приписах. У разі загибелі матки під час роїння бджоляр радив додати рамку з червою, аби бджоли вигріли собі нову матку чи підсадити в клітці резервну матку або ж дати маточник. Слабкі рої автор допису рекомендував злучувати, тобто об'єднувати, зсипаючи до купи. В разі поганого пожитку влітку бджіл необхідно було підгодовувати медом. Роїння мало завершитися до середини липня.

Отець-парох обґрунтував необхідність запровадити в господарське повсякдення селян, у яких сільське господарство стоїть на першому місці, а бджільництво — допоміжне, засади штучного роїння задля заощадження часу та зусиль й у зв'язку з загальним економічним поступом. Він докладно описав різні способи творення штучних роїв — із одного, двох та трьох-чотирьох вуликів (складанця).

Піковою точкою пасічницького господарювання влітку автор назвав медозбір, якому приділив на сторінках poradnika чимало місця. У Галичині головний взяток тривав від середини червня до середини липня. Задля вивільнення місця у вулику для складання меду, автор радив на чотири тижні відгородити матку, основним завданням якої є продовжувати бджолиний рід, граткою Ганемана. Отець Літинський докладно описав технологію медозбору викачуванням («витрясанням») меду медогонкою та вимоги до чистоти і обладнання медарки та пасічницького ножа.

Спеціальний допис присвячено такій важливій і актуальній для кожного пасічника справі як зимівля бджіл та порадам щодо неї. Пасіку взимку необхідно обгородити двометровим дощаним парканом або живоплотом чи плотом з ліщини, щоб ніхто не мав доступу й на ній було спокійно, що є передумовою доброї зимівлі комах. Радив М. Літинський охороняти бджіл від мишей, наставляючи пастки («лапки»), а до вуликів прикріпляти дашки. Необхідно дослухатись до шуму у вулику, щоб пересвідчитись, як іде зимівля. Застуди комах викликає зимівля у вулику зі шпаринами та неутепленому («нефутрованому»). Автор пасічницького вадемекуму навів переваги зимівлі бджіл на вільному повітрі (на точку) на противагу перебуван-

ню комах у зимівниках (стебниках) — спеціальних закритих приміщеннях, хоча такий спосіб потребує, щоб бджоли споживали удвічі більше меду. Взимку рекомендував пасічникам готувати приладдя (вулики, рамки, мати), витоплювати віск, читати пасічницьку літературу, щоб краще пізнати життя, природу й основні принципи годівлі бджіл.

Залишки колодних пасік, які застав М. Літинський, уже давно зникли, але усні перекази про вулики-колоди, котрі ще побутували в їхніх батьків чи дідів, збереглись у пам'яті сучасних респондентів: «Я таких не видів, але чув за такі, в старих. Такі були з дупла, з дерева, от наприклад дупло, верба найбільше була, то дупло вибирали, а лишили тую кору. То-то за мене вже таких не було» (с. Новосілки); «колоди — дерево кругле, звітам була затичка і звіти затичка, всередині робили диру, а там давали перехрестя дерев'яне. Колоди були по 1 м, по 1 м 20 см, 1 м 30 см, а потім з того вирізали, таке перехрестя вирізав довкола, а потім знову вощину натягнула пчола, самі заносили віск» (с. Глиниці); «є порохняве дерево, верба або липа, то всього дупло звітам удалив, кришки зробив, то звітам і звітам закривав, посередині зробив вочко, прибав долотом, і щоб там було вочко закривати, таким способом робили» (село Любині); «ше раньше батько мав, то називали їх лежаки, але вони були зроблені або з тополі, або з липи, такі як бочка, і був льоток посередині, збоку, хто як, і замість рамок такі ложили перехрестя. Дупла ше були до війни, 1938–1939 рр. Батько мав вдома пасіку десь з 1935 р., ше слов'янів [Вуликів слов'янської конструкції авторства Т. Цесельського. — *Авт.*] не було, ше пні були» (с. Бунів); «колода — вона була порохнава, там в ній тримали, ті колоди були років 50–60 тому» (с. Мужилівичі); «за Польщі були колоди, врізана колода всередині порожня і там пчоли самі собі робили, то були безрамкові, вони собі там круги такі ліпили і з того брали ті пасічники» (с. Цетуля); «пам'ятаю колоди, в нас десь була одна колода, але бджіл в ній вже не тримали — дерево врізане, може 1,5 м, кришка з торців. В одного пасічника бачив ті колоди, кілька було, но в нас лежали плазом, а мали стояти торцем. Лежаки, там рамок не було, там були планочки, щоб мали пчоли приклеїти вощину» (хутір Батоги с. Старий Яр); «колоди — кадуби називають, дупла, видовбав колоду, калдубець, як то в нас кажут, кленовий чи липовий, порохно всередині, врізав липу і кусок такого врізав висоти, то порохно видовбав, ше ліпше почистив, і воно там в ньому водилось без рамок, відкривалось збоку чи зверху, вирізав там кусок вощини, то решту лишив» (с. Калитяки).

Етнографічні матеріали — наративи сучасних етнофорів, наукова література й артефакти з музейних колекцій, фіксують доволі частотне побутування колод-лежаків — типу вуликів, нахилених під певним кутом (у лежачій позиції) («кадубів», «дупл») з верби, липи, клену чи тополі на теренах Надсяння (повіт Рава-Руська, сс. Липовець, Любині, Бунів, Старий Яр (хутір Батоги), Калитяки, Смолин Яворівського р-ну Львівської обл., м. Комарно Городоць-

кого р-ну Львівської обл.) від кінця XIX ст. до 1930-х рр. (Wolski, K. 1960, s. 18, 22, 28)¹. Їх рідше розповсюдження порівняно з вуликами-стояками диктувалося значними труднощами пасічницького господарства (незручністю в обслуговуванні, необхідністю заповнювати корпус великими бджолосім'ями, проблематичним захистом від замокання).

Відомості про традиційні способи підкурювання, які навів о. М. Літинський, є важливим науково-інформативним джерелом для сучасного етнолога, оскільки перелічують тогочасні способи плекання бджіл у селянського загалу. Методи підкурювання комах димом за допомогою «куру» — порохна з бука чи верби у димарях («курисках») або глиняних «горнців», що практикувалися протягом усього XX ст., значною мірою дійшли до нашого часу. Давні димарі зберігаються в музейних колекціях, як от глиняний підкурювач 1933 р. з с. Селисько² і почасти застосовуються серед нинішнього покоління бджолярів: «Підкурювали порохном, димар з міхом, саморібний. Саме краще порохно, то верба» (с. Липовець); «підкурюю порохном вербовим, дає сі в кур той, димар. Весь час так було» (с. Віжомля); «глиняний глечик, кинув туди порохна, порохно сі зайняло, вічко в вулику відкрив, подув, з дірками глечик або й так без верх подув, дим пішов й троха так бджоли успокоїв» (с. Бунів); «порохном підкурювали, мали підкурач, там клали, воно димало, дим давало, міг купити, а міг сам зробити, з бляхи зроблений, мало дмухало, такий міх» (с. Мужилівичі); «мали підкурювач, димар, так як ми зараз маємо, робили самі з бляхи, скручували, був той міх» (хутір Батоги — с. Старий Яр); «порохном підкурювали, димар саморобний був колісь» (с. Цегуля); «гнилушки, порохно, підпалювали, в спеціальний димар, тато мав саморобний з міхом» (хутір Батоги — с. Старий Яр); «порохном в димарку, саморобна, кузня була, такий самий димар був, з бляхи збив, трубку зробив, міх мав» (с. Калитяки). Підкурювання бджіл димом, отриманим від «куру», який тлів у «курищі» (димарі), фіксують і авторські польові записи 2024 р. з суміжного з Яворівським Мостиського Надсяння³. Це були переважно саморобні пристрої в формі гладунця (циліндра), який часто виготовляли з бляхи, мідної гільзи чи переробленого протигазу («газ-маски») часів Першої світової війни, з пружинкою всередині й міхом зі шкіри на дерев'яних дощечках; циліндр мав вихід угору в формі трубки (чайничка).

Аналогічні згадані на сторінках циклу розвідок М. Літинського способи посадити бджолиний рій на пасіці — деревах чи кущах (кроплення дерев'яною або залізною сикавкою, застосування люстерка), звідки їх знімали в кошик,

¹ Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 559. Арк. 3, 19, 23, 56, 60; Зап. Є. Луньо 16 липня 2014 р. у с. Вороблячин Яворівського р-ну Львівської області від Василюшин Стефанії Михайлівни, 1925 р. н. // Особистий архів автора. С. 3; Музей просто неба технікуму бджільництва у Пщелій Воли (Польща).

² Музей етнографії та художнього промислу Інституту народознавства НАН України. Інв. № ЕП-44498.

³ Зап. У. Мовна 5 листопада 2024 р. від уродженки с. Плешевичі Мостиського р-ну Львівської області Остапик Ольги Володимирівни, 1952 р. н. // Особистий архів автора. С. 1.

рійницю чи балію, фіксуються польовими спостереженнями 2007 р. з сіл Лужки, Віжомля, Новосілки, Глиниці, Бунів, Мужилівичі, Старичі, Старий Яр, Цетуля, Калитяки. Так, респондент Микола Кохман, 1941 р. н., з хутора Батоги села Старий Яр пригадував, що в міжвоєнний період заможний господар і досвідчений пасічник Хлян зі Старого Яру для посадки рою «брав дзеркало, робив блискавку, тоді бджоли бояться, стукав, гримів і блискав, бджоли на то реагували і сідали назад; грудками землі кидали, піском»¹.

Надзвичайно вартісними для етнологів є поради отця Літинського як доброго знавця традиційних дій стосовно правових засад повернення комах власнику після того, як вони осіли під час роїння на чужій території, бо вони практично не були висвітлені в профільній літературі й дуже скупо фіксуються в наративах респондентів у сучасних експедиційних записках (Мовна, У. 2017, с. 84). Він ділився з селянським загальом інформацією, що, коли рій осів на дереві сусіда, то власник, повідомивши останнього, може його забрати, а той не може цього заборонити. Коли пасічник довідається, що хтось зловив його рій і свідки можуть підтвердити це, то має право повернути комах собі.

Польові обстеження терену початку ХХ ст. фіксують певну темпоральну еволюцію народних поглядів надсянців на правову належність бджолиного рою, що покинув власника: «Якщо вийшов рій, а ви його за годину не зняли, то він стає власністю того, на чийм дереві він сидит, а в лісі — то нічийний, хто зняв, того власність» (хутір Батоги с. Старий Яр); «як рій полетів і сів до сусіда, як видите, то заберете, а як не видите, то або скажуть, піди собі забери, а як не скажуть — звідки будете знати» (с. Калитяки).

Докази отця-пароха на користь необхідності впроваджувати засади штучного роїння мали надзвичайно важливі раціональні засади; вони доволі швидко прийнялися в середовищі бджолярів Надсяння, які застосовують їх донині. Переважає такий спосіб штучного роїння (творення відводків) — з вулика забирають матку й кілька рамок із розплодом і переносять до порожнього; згодом сюди ж прилітають бджоли, які повертаються з взятком. У першому вулику залишаються молоді комахи, а також маточник, із якого виходить нова матка (с. Віжомля, Мужилівичі, Старичі, Цетуля, Калитяки). Лише у виключному випадку фіксується інформація, що пасічник середини ХХ ст. не вмів робити штучні рої, як от Іван Дусько із с. Бунів.

Теза М. Літинського щодо необхідності обгородити взимку пасіку двометровим дощаним парканом або живоплотом чи плотом з ліщини пізніше час набула дещо іншого семантичного забарвлення, перейшовши з раціональної площини в ірраціональну (магічну): «Саме головне, щоб люди не дуже бачили пасіку, загородка, паркан, щоб хтось не врік; є якась холера, потім кусають пчоли; на то препарату нема» (с. Липовець). Щодо практичної спрямованості наведеного припису, нами занотовано таку максиму:

¹ Архів ІН НАНУ. Ф. 1. Оп. 2. Спр. 559. Арк. 48.

«Вулики добре ставити в такому місці, щоб в затінку було, щоб вони нікому не заважали, щоб не ходили люди або худоба» (хутір Батоги с. Старий Яр).

Переваги зимівлі бджіл на вільному повітрі (на точку) на протигагу перебуванню комах у зимівниках (стебниках), які зауважив і оприлюднив М. Літинський, на просторах Яворівського Надсяння були актуальними протягом усього ХХ ст. й такими залишилися досі. Надзвичайно промовисто про специфіку зимівлі комах у колодних і рамкових вуликах різних типів у історичній ретроспективі та її переваги на відкритому просторі висловлюються чинні пасічники: «Зимували надворі, а дехто заносив у приміщення, а то в приміщенні ніяк не вигідно, недобре, тільки надворі, загодуй, накрій його» (с. Липовець); «зимували в городі, нігде я їх не брав, наверха подушки положив, нічого не пакував» (с. Лужки); «на зиму не ховали, вулики є утеплені, сіном напихав, подвійні вулики я сам робив» (с. Новосілки); «вулики стояли на місці, то такі колоди, там би не змерзли» (с. Глиниці); «пні зимували на повітрі» (с. Бунів); «як пару цих вуликів, то вони на місці зимували» (с. Мужилівичі); «на зиму не ховаю, утеплені восени, на зиму гніздо, то порожнє закриваєся сіном чи соломов» (с. Старичі); «слов'янські вулики на зиму не ховали, вони стояли на одному місці як зимою, так літом, тільки взимку утепляли більше, щоб вони не замерзли, утепляли соломою, вулики були двостінні, теплі, а ще крім того утепляли соломою» (хутір Батоги с. Старий Яр); «всередині утепляв рогозою вулики — висушений, з нього робив такі мати, ставив там заставну дощину тоненьку і тоди тую мату, звідти і звідти. Ту не було таких стебників, щоб ставити пасіку на зиму» (с. Цетуля); «вулики зимували там, де і літом стояли, утепляли всередині трошки, вулики робили в основному теплі, двостінні. Дві сім'ї могли тримати, дубельтовий великий вулик» (хутір Батоги с. Старий Яр); «я зараз надворі тримаю. Ті слов'янські стояли надворі, але їх оббивали соломою, оббивав, обв'язував зверху, щоб не мерзли» (с. Калитяки). При цьому зимові вулики з подвійними стінками («зимаки») утеплювали («опаковували») підручним матеріалом: сіном, соломою, отавою, мохом, листям, стружкою (тирсою, трачинням), половиною (січкою), кукурудзинням, лляним клоччям (кострицею), терміттям, цупким папером.

Лише в окремих випадках у сучасних нараціях ішлося про виправданість зимівлі бджіл у закритих приміщеннях: «Де-небудь заніс до комори чи стайні» (с. Липовець); «як ті слов'яни були, то були зроблені, озимник називався, і там тримали, півпідвал, всередині їдна половина наверху, друга нанизу, і там заносили всі вулики» (с. Бунів); «були спеціальні стебники для пчід, стуку не було, тихо, там вони собі зимували, там заносив, в землі були, муровані або де тверда земля була, великі, один на другому там стояли вулики, масш слухавку, послухав, температура там не дуже велика, в стебниках ті вулики вже не утепляли. То де є велика пасіка, там виплачувалося цей стебник робити» (с. Мужилівичі). Всередині стебни-

ка вулики (дуплянки й рамкові) розміщувалися на долівці чи лавках-стелажках один біля одного та в кілька ярусів попід стінами, залишаючи прохід. У стебниках дотримувалися повної тиші, особливої чистоти та охайності, тому що бджоли дуже вибагливі до сторонніх звуків і запахів. Навіть після зимівлі пасічники не використовували стебники з іншою метою. За відсутності спеціальних приміщень часто одностінні вулики зберігали взимку в пристосованих будівлях — у коморі («кладовій») у хаті чи окремій споруді, підвалі («пивниці»), холодній житловій кімнаті, де ніхто не мешкав, прибудові до хати, вільній від худоби стайні чи хліві, столі, шопі, повітці, «карнику», оборозі, сінях-«хоромах», під навісом чи піддашшям, накриваючи листям, сіном, отавою, мохом, соломною та шматтям.

Підсумовуючи, зазначимо, що цикл публікацій М. Літинського у часописі «Яворівський голос» був спрямований на впровадження найновіших здобутків пасічницької думки початку ХХ ст., якими володів сам, у життєве й господарське повсякдення українського селянина шляхом популяризації раціональних способів бджільництва, організації пасічників у товариство «Сільський Господар» (в межах спеціалізованої секції), підвищення рівня прибутковості й конкурентоспроможності пересічного селянського господарства на ринку сільськогосподарської продукції, освітнього та фахового рівня пасічницького загалу. У порадах автор спирався на теоретичний і практичний досвід провідних діячів бджільництва, авторів популярних профільних праць — професора Львівського університету й редактора часопису «Bartnik Postępowy» Теофіла Цесельського (1846–1916) та його багаторічного співробітника, пасічника-практика Івана Марцинківа (1858–1940), а також відомих представників галузі з європейських країн. Авторськими польовими спостереженнями 2007 р. на теренах Яворівського Надсяння виявлено, що етнологічний вимір вадемекуму М. Літинського як колекції пасічницьких реалій початку ХХ ст. проєктується в сьогодення, значною мірою залишаючись суголосним нашому часу.

Ескізно заторкнута (в міру наявності відповідних джерел) темпоральна канва життя отця Мирона Літинського як приклад антропологічно орієнтованої, інтерпретативної практики мікроісторії, надзвичайно аксіологічна й актуальна, позаяк проливає світло на найважливіші грані життєпису. Його професійна та громадська заангажованість як непересічної особистості, священника і громадського діяча в пасічництві, активність у товаристві «Сільський Господар» періоду бездержавності були скеровані не лише на розвиток господарської культури українського суспільства, а й на консолідацію українців як етнічної спільноти, їхню економічну та культурну самостійність в умовах Австро-Угорської імперії. Таке конструювання історичної реальності є важливим з погляду як ретроспективного бачення предмета, так і сучасного розвитку подій, зіставлення та живого розгортання історичного процесу тут і зараз.

Блажейовський, Д. 1995. *Історичний шематизм Перемиської єпархії з включенням Апостольської Адміністрації Лемківщини (1828–1939)*. Львів: Каменяр.

Вішка, О. & Срібняк, І. 2015. Тухоля. Знахідка у варшавській бібліотеці: список полонених старшин УГА в таборі Тухоля (1920–1922). *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка*. Серія «Історія». Вип. 4. С. 56–74.

Галів, М. 2023. Церковно-релігійне життя села Літиня на Дрогобиччині (XVI — початку XXI ст.) (до 200-ліття побудови храму св. Великомучениці Параскеви). Дрогобич: Посвіт. Гронський, Й. 2008. *Нарис історії Яворівщини*. Дрогобич: Коло.

Данилюк, А. 1992. Пасічництво на Яворівщині. *Український пасічник*. № 2. С. 26.

Заброварний, С. 2018. *II Державна жіноча вчительська семінарія в Перемишлі (1872–1936)*. Перемишль; Львів.

Мовна, У. 2008. З історії пасічницької секції українського крайового товариства «Сільський Господар» у Львові: (до 150-річчя з дня народження о. Ю. Дуткевича). *Дрогобицький краєзнавчий збірник*. Вип. 11/12. С. 293–300.

Мовна, У. 2017. Бджільництво: український обрядовий контекст. Львів.

Цебенко, А. & Цебенко, М. 2015. Мужилівичі в суспільно-культурних та релігійних процесах Галичини: історико-краєзнавче дослідження. Львів.

Яворовський, Е. 1931. Нарис історії Філії Т-ва «Просвіта» у Яворові. *Яворівщина з її минулого і сучасного. З нагоди 50-ліття заложення першої української читальні в Яворові*. Яворів.

Wolski, K. 1960. Z badań nad dawnymi technikanii pszczelarskimi w dorzeczu Sanu. *Przemysł*.

Blazheiovskiy, D. 1995. Istorychniy shematyzm Peremyskoi yeparkhii z vkluchenniam Apostolskoi Administratury Lemkivshchyny (1828–1939). [Historical Schematism of the Przemyśl Diocese with the Inclusion of the Apostolic Administration of the Lemko Region (1828–1939)]. L'viv: Kamenyar [In Ukrainian].

Vishka, O. & Sribniak, I. 2015. Tukholia. Znakhidka u varshavskii bibliotetsi: spysok polonenykh starshyn UHA v tabori Tukholia (1920–1922). [Tukholya. A Find in the Warsaw Library: a List of Captured Officers of the Ukrainian Autonomous Soviet Socialist Republic in the Tukholya Camp (1920–1922)]. *Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu im. T. Shevchenka*. Seriya «Istoriya». Vyp. 4. S. 56–74. [In Ukrainian].

Galiv, M. 2023. Tserkovno-relihiine zhyttia sela Litynia na Drohobychchyni (XVI — pochatku XXI st.) (do 200-littia pobudovy khramu sv. Velykomuchenytsi Paraskevuy). [Church and Religious life of the Village of Litynia in the Drohobych Region (XVI — Early XXI Centuries) (to the 200th Anniversary of the Construction of the Church of St. Great Martyr Paraskeva)]. Drohobych: Posvit [In Ukrainian].

Gronskiy, Y. 2008. Narys istorii Yavorivshchyny. [A Sketch of the History of Yavoriv Region]. L'viv. [In Ukrainian].

Danyliuk, A. 1992. Pasichnytstvo na Yavorivshchyni. [Beekeeping in the Yavoriv Region]. *Ukrainskyi pasichnyk*. № 2. S. 26. [In Ukrainian].

Zabrovaryni, S. 2018. II Derzhavna zhinocha vchytelska seminariia v Peremysli (1872–1936). [II State Women's Teachers' Seminary in Przemyśl (1872–1936)]. Przemyśl; L'viv. [In Ukrainian].

Movna, U. 2008. Z istorii pasichnytsoi sektsii ukrainskoho kraiovoho tovarystva «Sil'skyi Hospodar» u Lvovi: (do 150-richchia z dnia narodzhennia o. Yu. Dutkevycha). [From the History of the Beekeeping Section of the Ukrainian Regional Society «Sil'skyi Gospodar» in L'viv: (to the 150th Anniversary of the Birth of Father Yu. Dutkevych)]. *Drohobyt'skyi kraieznachyiy zbirnyk*. Vyp. 11/12. S. 293–300. [In Ukrainian].

Movna, U. 2017. Bdzhilnytstvo: ukrainskyi obriadovyi kontekst. [Beekeeping: Ukrainian Ritual Context] L'viv [In Ukrainian].

Tsebenko, A. & Tsebenko, M. 2015. Muzhylovychi v suspijno-kulturnykh ta relihiinykh protsesakh Halychyny: istoryko-kraieznavche doslidzhennia. [Muzhylovych in Socio-Cultural and Religious Processes of Galicia: Historical and Local History Research]. L'viv [In Ukrainian].

Yavorovskiy, E. 1931. Narys istorii Filii T-va «Prosvita» u Yavorovi. Yavorivshchyna z yii mynuloho i suchasnoho. Z nahody 50-littia zalozhennia pershoi ukrainskoi chytalni v Yavorovi. [A Sketch of the History of the Branch of the «Prosvita» Society in Yavoriv. Yavoriv Region from Its Past and Present. On the Occasion of the 50th Anniversary of the Founding of the First Ukrainian reading Room in Yavoriv]. Yavoriv [In Ukrainian].

Wolski, K. 1960. Z badań nad dawnymi technikami pszczelarskimi w dorzeczu Sanu [Studies on Ancient Beekeeping Techniques in the San River Basin]. Przemysł. [In Polish].

UDC 930.1(470:474.5(=411.16-054.74))«1914/1918»Фридман Н.

DOI: <https://doi.org/10.20535/2307-5244.61.2025.347307>

I. Irchak

Taras Shevchenko National University of Kyiv

I. B. Ірчак

Київський Національний Університет імені Тараса Шевченка

**«COMPACT MASS OF INTERNAL ENEMIES»:
SITUATION OF LITHUANIAN JEWS DURING
WORLD WAR I (BASED ON NAFTALI FRIDMAN'S
MATERIALS)**

*«Компактна маса внутрішніх ворогів»:
становище литовських євреїв під час Першої світової війни
за матеріалами Нафталі Фридмана*

The Great War led to a significant deterioration in the situation of Lithuanian Jews, who found themselves at the center of the war theater. They faced a series of measures and processes that had devastating consequences under wartime conditions. In light of these challenging circumstances, one figure emerged as particularly vital: Naftali Fridman, a member of the State Duma representing the Kovno Governorate, who undertook to defend and assist the Jewish community to the best of his ability. Through his efforts, Fridman amassed a substantial collection of documents providing a wealth of information about the conditions experienced by his coreligionists during the First World War, with particular focus on Lithuanian Jews, his compatriots. These materials constitute record group 1010 of the Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv. The informational value of the documents from the Fridman collection for examining the situation of Lithuanian Jews during the Great War remains unexplored. Furthermore, a